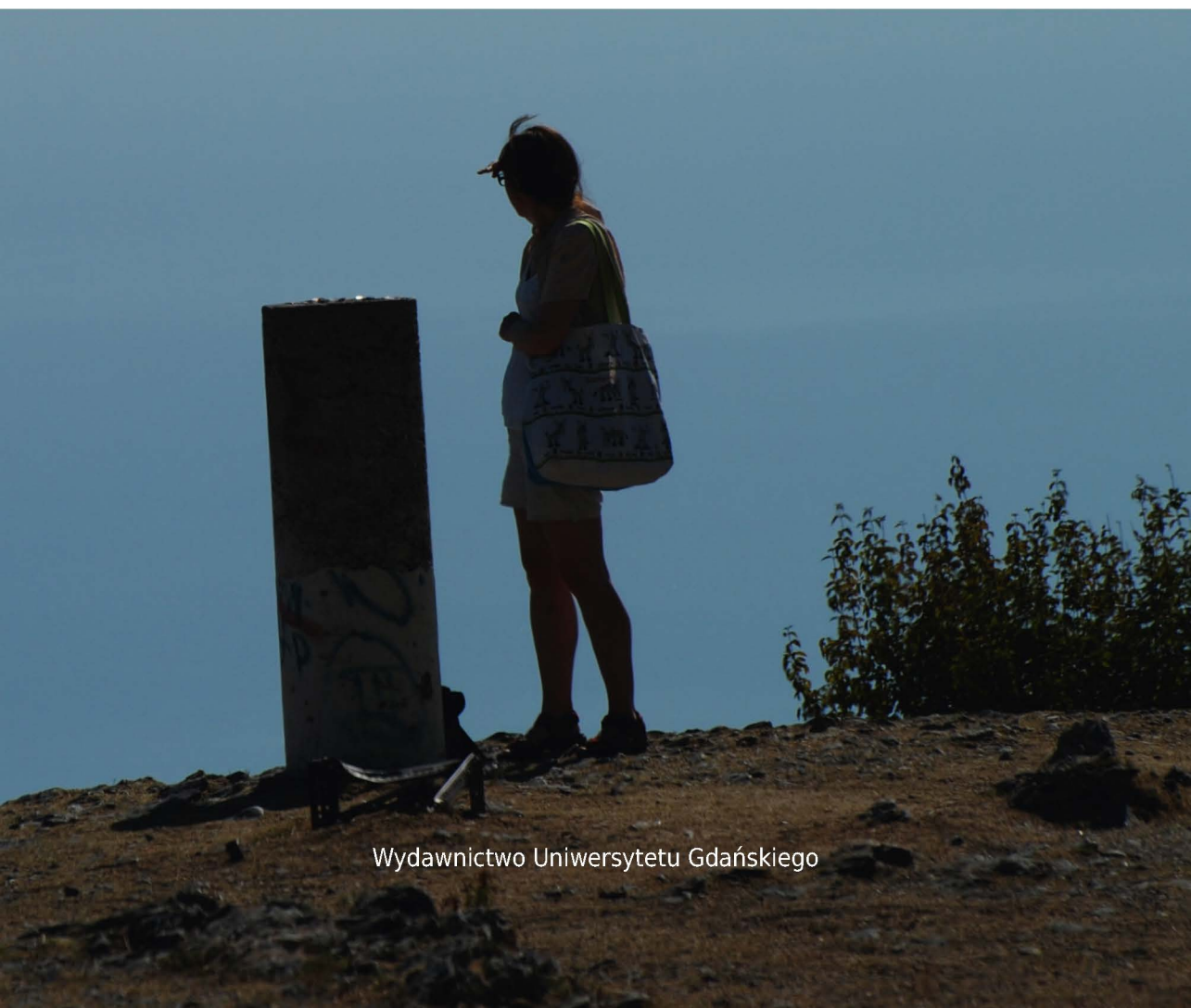

MNIEJSZOŚCI ETNICZNE I ICH POGRANICZA

SZKICE TOŻSAMOŚCIOWE

pod redakcją
Adeli Kożyczkowskiej
Marii Szczepskiej-Pustkowskiej

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

MNIEJSZOŚCI ETNICZNE I ICH POGRANICZA

MNIEJSZOŚCI ETNICZNE I ICH POGRANICZA

SZKICE TOŻSAMOŚCIOWE

pod redakcją
Adeli Kożyczkowskiej
Marii Szczepskiej-Pustkowskiej

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2020

Recenzent
dr hab. Barbara Grabowska, prof. UŚ

Redaktor Wydawnictwa
Justyna Widzicka

Redakcja tekstu kaszubskiego
Artur Jabłoński

Projekt okładki i stron tytułowych
Filip Sendal

Zdjęcie na 1 stronie okładki
Adela Kożyczkowska

Skład i łamanie
Maksymilian Biniakiewicz

Publikacja sfinansowana ze środków Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych
Uniwersytetu Gdańskiego

Patronat nad książką
Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-160-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel.: 58 523 11 37; 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49

Spis treści

Wprowadzenie	9
Wprowadzenie	14
Introduction	19

Rozdział pierwszy.

Pogranicze jako poszukiwanie wspólnoty wieloetnicznej

Piotr Petrykowski	
W poszukiwaniu odpowiedzi... najpierw muszę postawić pytania	27
Aniela Różańska	
Bycie obok Innych / przeciw Innym / z Innymi / dla Innych – postrzeganie Innego i relacje międzyosobowe wyznacznikiem kondycji wielokulturowych społeczności	42
Motoki Nomachi	
The Gorani People in Search of Identity: The Current Sociolinguistic Situation among the Gorani Community of the Former Yugoslavia	53

Rozdział drugi.

Pogranicze jako urządzenie wspólnoty wieloetnicznej

Ruth Bar-Sinai	
Multi-Cultural Seminars of Jewish and Arabic Education Students	87
Anna Młynarczuk-Sokołowska	
Kalejdoskop doświadczeń i emocji (?) Szkoła i jej przestrzeń w narracjach autobiograficznych uczniów z doświadczeniem uchodźstwa	112
Joanna Rutkowiak	
Rancięrowskie interpretacje emancypacyjne. Doświadczenie pracy akademickiej w uczelniach niepublicznych na ziemi warmińsko-mazurskiej	141

Joanna Cukras-Stelągowska	
Prasa społeczności żydowskiej w Polsce i jej edukacyjne zasoby	165
Tomasz Snarski	
Idealne prawo wielokulturowe.	
Performatywna koncepcja prawa wobec zróżnicowania kulturowego	179

Rozdział trzeci.

Pogranicze jako współzamieszkiwanie etniczne

Jana Raclavská	
Polacy za Olzą. Perspektywa historyczna	197
Irena Bogoczová	
Polacy za Olzą. Wielokulturowa i wielojęzyczna codzienność	205
Alina Szczurek-Boruta	
Tożsamość młodych Polaków	
mieszkających na pograniczu polsko-czeskim	216
Anna Szafrńska	
Czego warto się uczyć od Polaków, a czego Polacy powinni się nauczyć od Czechów?	
Deklaracje czeskich studentów	231

Rozdział czwarty.

Pogranicze jako poszukiwanie etniczności

Thomas Menzel	
O socjolingwistycznych uwarunkowaniach	
przetrwania języków mniejszościowych – łużyccyzna wobec kaszubszczyzny	245
Adela Kożyczkowska	
Dwujęzyczność jako projekt kulturowy i pedagogiczny.	
Refleksje o językowym pograniczu kaszubsko-polskim	264
Maria Szczepska-Pustkowska	
Filozofować z dziećmi w języku kaszubskim,	
czyli o pewnej możliwości rekonstruowania tożsamości dziecka kaszubskiego	292
Artur Jabłoński	
Problematyczność pojęcia „język regionalny”.	
Głos w sprawie polityki języka kaszubskiego	313
Maciej Bandur	
Pismo jako znak wspólnoty etnicznej.	
Głos w sprawie polityki języka kaszubskiego	326

Rozdział piąty.
Pogranicze jako wychowanie etniczne

Renata Mistarz	
Wybrane aspekty formalnej edukacji kaszubskiej (nauczania języka kaszubskiego w szkole i przedszkolu)	341
Renata Mistarz	
Adela Kożyczkowska	
Budowanie środowiska wspierającego edukację kaszubską i wykorzystanie jej potencjału dla rozwoju dzieci i młodzieży oraz wspierającego efektywne zarządzanie środkami i nakładami finansowymi przeznaczonymi na edukację kaszubską. Ekspertyza z 2016 r.	351
Renata Mistarz	
Kalendarium wydarzeń znaczących dla edukacji kaszubskiej	372
Noty o autorach	378

Wprowadzenie

Centrum tego świata było Morze Egejskie, jego wybrzeża i wyspy. Stąd Herodot wyrusza na swoje wyprawy. Im dalej posuwa się ku krańcom ziemi, tym częściej coś nowego napotyka. Jest pierwszym, który odkrywa wielokulturową naturę świata. Pierwszym, który przekonuje, że każda kultura wymaga akceptacji i zrozumienia. I aby ją pojąć, trzeba ją najpierw poznać. Czym kultury różnią się od siebie? Przede wszystkim – obyczajami. Powiedz mi, jak się ubierasz, jak się zachowujesz, jakie masz zwyczaje, jakim bogom oddajesz cześć – a powiem ci, kim jesteś. Człowiek nie tylko tworzy kulturę i mieszka w niej, człowiek nosi ją w sobie, człowiek jest kulturą¹.

Ryszard Kapuściński

Jak zauważa Wojciech Burszta, istnieją trzy poziomy rozumienia wielokulturowości. Pierwszy z nich odnosi się do wielokulturowości jako faktu empirycznego; drugi – wskazuje na wielokulturowość na poziomie świadomości społecznej, i trzeci – na którym wielokulturowość przyjmuje postać ideologii multikulturalizmu. O ile w przypadku pierwszym chodzi o stwierdzenie istnienia w danym społeczeństwie widocznego zróżnicowania kulturowego (istnienia odrębnych grup etnicznych i religijnych itp.), o tyle w przypadku drugim wielokulturowość polega na istnieniu różnorodnych norm społecznych, aprobujących i regulujących przejawianie się wielokulturowości na poziomie pierwszym. W przypadku trzecim wreszcie – jej celem staje się promowanie akceptacji i dowartościowywanie przez środowiska opiniotwórcze wielokulturowych form życia (w tym także działań edukacyjnych na rzecz dialogu międzykulturowego)².

Książka *Mniejszości etniczne i ich pogranicza. Szkice tożsamościowe* odwołuje się do wszystkich trzech przywołanych wyżej poziomów wielokulturowości. Stanowi bowiem zbiór tekstów, w których Autorzy opowiedzieli o najistotniejszych – z Ich punktu widzenia – sprawach dotyczących człowieka i ludzi uwikłanych w świat wielokulturowy. Splatają się tu wątki antropologiczny i społeczny, psychologiczny i socjologiczny, edukacyjny i pedagogiczny, ponieważ – jak zdają się przekonywać Autorzy – tylko

¹ R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008, s. 81.

² Confer: W.J. Burszta, *Od wielokulturowości do międzykulturowości, z monokulturą w tle*, s. 20–21, https://www.nck.pl/upload/archiwum_kw_files/artykuly/3_wojciech_joyef_burszta_-_od_wielokulturowosci_do_miedzykulturowosci_z_monokultura_w_tle.pdf [dostęp: 20.07.2020].

w ten sposób można zrekonstruować to, co zwykle się nazywać kulturą. To w niej człowiek i ludzie zyskują oparcie dla spraw, które są istotne dla ich egzystencji i w ich egzystencji. Ale też zdarza się, że to kultura przysparza człowiekowi cierpień, które zmuszają go do działań czasami aż nazbyt ryzykownych dla niego, bądź dla jego wspólnoty.

Kultura nie jest wyłącznie sprawą kontekstu, fundamentu czy tła. Byłoby to zbyt uproszczone rozumienie, do czego przekonuje teza Tomasza Szkudlarka, że kultura to permanentna pedagogia. Jak się wydaje, jest to dobra propozycja metodologiczna, aby uznać, że kultura to „[...] sfera znaczeń nieustannie zakłócających porządek trwania, sfera idei i dyskursów wciąż zmagających się o nadanie wydarzeniom choćby chwilowego sensu [...]”³. I to one – te „choćby chwilowo wytwarzane sensory” – koniec końców przesądzają o tym, jak człowiek i ludzie rozumieją siebie i jak rozpoznają to, co istotne w ich życiu i świecie.

Autorzy poprzez swoje teksty udowadniają, że kultura to nie monolityczna całość, czy też jedność, w której nie istnieją odrębne, partykularne części. Wręcz przeciwnie, kultura to złożoność i wielość, co poniekąd jest efektem tego, że większość jej partykularnych części nie zanika, lecz rozwija się we właściwy sobie sposób, w charakterystycznej dla siebie dynamice, a także w typowych dla siebie konfliktach. W dzisiejszym świecie, w którym kultura i tożsamość podlegają wyborowi i negocjowaniu, ta pierwsza jest wynikiem dialektyki między dostępnymi warunkami a świadomością⁴. Stąd zapewne świat ukazany w niniejszej książce to świat ujęty w jego wielości – choć tylko w wycinkowy sposób. I jednocześnie świat opowiadany w tej książce to świat wielu kultur.

Wielokulturowy świat jest skomplikowany przez wielość i złożoność swoich granic i pograniczy. Szczególnie te ostatnie – jak można sądzić po lekturze prezentowanych tekstów – przesądzają – poprzez swą historyczność i teraźniejszość – o kształcie człowieczego i wspólnotowego życia tak w teraźniejszości, jak i w przyszłości. Oddajemy więc Czytelnikowi dzieło, w którym pogranicze zdaje się mieć prymarne znaczenie, choć pierwszoplanowe role odgrywają tu człowiek i wspólnota. Pogranicze w pracach poszczególnych Autorów staje się – *implicite* bądź *explicite* – kontekstem, fundamentem i tłem, a jednocześnie czymś na kształt permanentnej pedagogii, gdyż to wewnątrz pogranicza toczy się walka o chwilowe sensory, a także o tożsamość. Niezależnie bowiem od tego, czy konkretny tekst bardziej dotyczy spraw człowieka, czy też bardziej skupia się na społeczeństwie i wspólnocie, to każda z prac podnosi problem tożsamości (kulturowej), której złożoność i wieloaspektowość jest wynikiem (wielu) kulturowości pogranicza. W jakich relacjach pozostają z nią korzenie i kultura, z której wyrasta? Czy jest ona wartością, którą należy pielęgnować, czy też – skoro różnice

³ T. Szkudlarek, *Wydarzenie, urzeczywistnienie, różnica: edukacyjna autoprezentacja społeczeństwa* [w:] *Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza*, red. T. Szkudlarek, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1995, s. 10.

⁴ Confer: S. Hall, *The Local and the Global: Globalization and Ethnicity* [w:] *Culture, Globalization and the World-System*, ed. A.D. King, London: Macmillan, 1991, s. 29.

kulturowe bywają przyczyną (dramatycznych) podziałów – lepiej odrzucić ją na rzecz ujednocionej, globalnej kultury? Dylemat ten zdaje się podważać sens łacińskiego zwrotu *e pluribus unum*⁵ – „w wielości jedność”, stanowiącego ważną część myślenia o wielokulturowości, która była, jest i zapewne będzie faktem empirycznym.

A samo pogranicze? Okazuje się – o czym świadczą wypowiedzi Autorów zamieszczone w niniejszym tomie – że jest ono możliwe tylko dlatego, że świat w swojej najgłębszej naturze z istoty rzeczy jest już wielokulturowy, a wytwarzane przez niego uniwersum jest wewnątrznie zróżnicowane.

Książka składa się z pięciu rozdziałów i dwudziestu artykułów. Każdy z rozdziałów poświęcony jest innemu aspektowi pogranicza, z kolei artykuły konstruują jego współautorską koncepcję. Pogranicze charakteryzują szczególnego rodzaju relacje wewnętrzne i to dzięki nim w ogóle możliwe jest jego istnienie. Chodzi przede wszystkim o tzw. aspekt ontologiczny, przesądzający o warunkach trwania pogranicza, a także o jego ontyczność, co decyduje o sposobie, w jaki mówi się o pograniczu w tej książce, choć Autorzy zwykle nie używają pojęcia „pogranicze”. Idzie m.in. o przyjęty przez Autorów zbiór zasad, którymi się kierują, mówiąc o ważnych z Ich punktu widzenia sprawach. Można oczywiście za Ludwigiem Wittgensteinem⁶ przyjąć tezę o „czasowości i przestrzenności zjawiska języka” jako tego, co odzwierciedla „reguły gry”, czy też – bardziej ogólnie ujmując – logikę świata. Lecz logika świata to nie tylko logika języka, to przede wszystkim praktyczne jego (tj. języka) konsekwencje.

Rozdział pierwszy *Pogranicze jako poszukiwanie wspólnoty etnicznej* tworzą teksty Piotra Petrykowskiego, Anieli Różańskiej i Motokiego Nomachiego. Jądrzem tego rozdziału jest pojęcie domu, które nie tylko pozwala dostrzec w otaczającym świecie swoich i nie-swoich, ale uzmysławia, że istotą świata są też wielopoziomowe i wieloaspektowe relacje pomiędzy swoimi i nie-swoimi. Metafora „domu” uzmysławia wreszcie konieczność współzamieszkiwania, ponieważ świat to jedyny dom, jaki ludzie posiadają. Skoro więc człowiek i ludzie już się w tym świecie pojawili, to – metaforycznie ujmując za Martinem Heideggerem⁷ – z konieczności muszą w taki czy inny sposób ten świat budować.

Rozdział drugi *Pogranicze jako urządzanie wspólnoty*, którego Autorami są Ruth Bar-Sinai, Anna Młynarczuk-Sokołowska, Joanna Rutkowiak, Joanna Cukras-Stelągowska i Tomasz Snarski, podejmuje sprawę budowania świata, choć nie w dosłownym znaczeniu. Chodzi o metaforę „bildung”⁸, która może być pojmowana jako

⁵ A. Szahaj, *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Kraków: Universitas, 2010.

⁶ L. Wittgenstein, *Dociekania filozoficzne*, przeł. B. Wolniewicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, s. 71–72.

⁷ M. Heidegger, *Budować, mieszkać, myśleć*, przeł. K. Michalski [w:] M. Heidegger, *Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*, przeł. K. Michalski, K. Pomian, M.J. Siemek, J. Tischner, K. Wolicki, Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik, 1977, s. 320.

⁸ Confer: M.P. Markowski, *Humanistyka, literatura, egzystencja* [w:] *Teoria – literatura – życie. Praktykowanie teorii w humanistyce współczesnej*, red. A. Legeżyńska, R. Nycz, Nowa Humanistyka, t. 1, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN. Wydawnictwo, 2012, s. 40.

stawanie się kimś innym. Może się to dzieć tylko wskutek refleksji i interpretacji czy myślenia i rozumienia. Miejscem, w którym rozpoczyna się refleksja czy też myślenie, może być wspólnota lokalna, prasa, prawo czy szkoła. Jednak nie chodzi o proste „odbicie” świata w człowieku, lecz o jego interpretację i rozumienie. Stąd też każdorazowe „formowanie człowieka” w teraźniejszości – odnosząc się do metaforyki Michaiła Bachtina – odbywać się powinno „w nierozzerwalnej więzi z rozwojem historycznym”⁹. W tym duchu wypowiada się papież Franciszek, kiedy zauważa, że „Korzenie naszych narodów, korzenie Europy zostały skonsolidowane w trakcie jej historii, ucząc się włączania w nieustannie nowych syntezach najróżniejszych kultur, nie mających między sobą wyraźnego powiązania. Tożsamość europejska jest i zawsze była tożsamością dynamiczną i wielokulturową”¹⁰. Z tego względu uczestniczenie w świecie wielokulturowym wymaga (budowania) silnego i dojrzałego poczucia tożsamości.

Rozdział trzeci *Pogranicze jako współzamieszkiwanie etniczne* napisały wspólnie Jana Raclavská, Irena Bogoczová, Alina Szczurek-Boruta i Anna Szafrńska. Autorki są osobiście związane ze Śląskiem Cieszyńskim i z perspektywy tego szczególnego pogranicza próbują uchwycić sensy śląskości, polskości i czeskości. Tu granica państwa – jako efekt polityk centralnych – raz po raz wdzierала się w sam środek życia wspólnotowego i w jakiś szczególny sposób raz po raz dekonstruowała sensy śląskości, czeskości i polskości. Pamiętać jednak trzeba, że niezależnie od tego, kto, kiedy i ile razy ustanawia i narusza porządek granic, to ich pogranicza współzamieszkuje ludzie i wspólnoty, a nie politycy. Z jednej strony pogranicze jawi się tu jako obszar relacji między stronami z obu kierunków wspólnej granicy. Z drugiej strony „[...] kultury nie mają już dziś struktury wyspowej, jako że w istocie straciły one swą jednorodność i odrębność. [...] cechują się przemieszaniem, przenikaniem, melanżami, hybrydalnością; [...] stanowią zatem złożone, powiązane i splątane z sobą sieci kulturowe. Pewnym odrębnościami towarzyszą w nich zapożyczenia i podobieństwa, które są konsekwencją procesów migracyjnych, złożonych światowych i lokalnych systemów komunikacyjnych, globalnych relacji gospodarczych i politycznych”¹¹.

Rozdział czwarty *Pogranicze jako poszukiwanie etniczności* – którego Autorami są Thomas Menzel, Adela Kożyczkowska, Maria Szczepska-Pustkowska, Artur Jabłoński i Maciej Bandur – podejmuje problem etniczności, a właściwie jej ponownego rozpoznania w świecie, który z jednej strony stał się bardziej otwarty ze względu na procesy globalizacyjne, a z drugiej – bardziej świadomy i bardziej zatroskany o sprawy społeczno-kulturowe. Przejawem tego ostatniego jest choćby dostrzeganie problemów małolicebnych wspólnot etnicznych, które w swoich historycznych dziejach nie wytworzyły struktur państwowych. Jednak ów zglobalizowany i zatroskany świat,

⁹ M. Bachtin, *Powieść wychowawcza i jej znaczenie w historii realizmu* [w:] M. Bachtin, *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986, s. 303–304.

¹⁰ Papież Franciszek, *Conferimento del premio Carlo Magno. Discorso del Santo Padre Francesco*, 6.05.2016, http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/may/documents/papa-francesco_20160506_premio-carlo-magno.html [dostęp: 20.07.2020].

¹¹ M. Golka, *Imiona wielokulturowości*, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, 2010, s. 9.

zmienił także świadomość etników. Niektórych oczarował światowością, innych zaś skłonił do krytycznych namysłów nad etnicznością w świecie. „Ruchliwość społeczna, uznanie praw człowieka, w tym uznanie praw wszelkich mniejszości do bycia i wyrażania swej tożsamości, oraz procesy globalizacyjne zwiększają wielokulturowość [...] świata, a jednocześnie wymuszają wychowanie zmierzające do jej akceptacji i harmonijnego funkcjonowania”¹². Stąd też niniejszy tom nawiązuje do różnorodnie pojmowanej edukacji zmierzającej do pielęgnowania etniczności z równoczesnym otwarciem na wielokulturowość.

Ostatni, piąty rozdział *Pogranicze jako wychowanie etniczne* tworzą teksty Renaty Mistarz i Adeli Kożyczkowskiej. To rozdział prezentujący prace z obszaru praktyki edukacji kaszubskiej. Zadaniem tych tekstów – deskryptywnych i pozbawionych warstwy interpretacyjnej – jest zasygnalizowanie problemów, które domagają się dziś troski przede wszystkim od samych Kaszubów.

Kończąc, pragniemy podziękować wszystkim Osobom, które przyczyniły się do powstania tej książki, za pracę, zaangażowanie i przychyłność. Przede wszystkim jednak pragniemy podziękować Autorom – bez Was ta książka by nie powstała. Dziękujemy.

Redaktorki

¹² Ibidem, s. 14.

Wprowadzenie

Centrum tego świata było Morze Egejskie, jego wybrzeża i wyspy. Stąd Herodot wyrusza na swoje wyprawy. Im dalej posuwa się ku krańcom ziemi, tym częściej coś nowego napotyka. Jest pierwszym, który odkrywa wielokulturową naturę świata. Pierwszym, który przekonuje, że każda kultura wymaga akceptacji i zrozumienia. I aby ją pojąć, trzeba ją najpierw poznać. Czym kultury różnią się od siebie? Przede wszystkim – obyczajami. Powiedz mi, jak się ubierasz, jak się zachowujesz, jakie masz zwyczaje, jakim bogom oddajesz cześć – a powiem ci, kim jesteś. Człowiek nie tylko tworzy kulturę i mieszka w niej, człowiek nosi ją w sobie, człowiek jest kulturą¹.

Riszôrd Kapùscyńszci

Jak dôwô bôczenië Wôjcech Bùrszta, jistnieją trzë niwiznë rozmieniô wielekùlturowòtë. Pierszô z nich òdnôszô sã do wielekùlturowòtë jakò empiricznégò faktu; drëgô – wskazëje na wielekùlturowòtã na niwie spòlëznowi swiãdë; ë trzecô niwa – na jaczci wielekùlturowòta przëjimô pòstacjã deje mùltikùlturalizmù. Czej w pierszim przëtrôfkù jidze ò scwierdzenië jistnieniô w dany spòlëznie widzawny, kùlturowi rozmajitoscë (jistnieniô apartnëch etnicznych ë religijnëch karnów, ë jinëch pòdobnëch), tej w drëdżim przëtrôfkù wielekùlturowòta zanôlëgò òd jistnieniô rozmajitëch, spòlëznowëch normów, ùznówajacëch ë regulëjacëch pòkazywanië sã wielekùlturowòtë na pierszi niwiznie. Kù reszce w trzëcim przëtrôfkù – ji celã stówò sã promòwanië akceptacje ë dowòrtnoscowanië wielekùlturowëch zortów zëcégò (w tim téz szkòlëznowégò dzejaniô dlô midzëkùlturowi pògòdzczi) przez ùsòdzajacë pòzdrzatk strzodowiszczã².

Knëzka *Mniejszości etniczne i ich pogranicza. Szkice tożsamościowe* òdwòliwò sã w zamkòcë do wszëtczich trzech wskòzónëch wëzi niwiznów wielekùlturowòtë. Prawie je zbiorã tekstów, w jaczich Ùsòdcowie òpòowiedzelë ò nôwòzniészëch – we-dle Jichnégò pòzdrzatkù – sprawach tikajacëch sã czòwieka ë lëdzy wcygnionëch w wielekùlturowi swiat. To dô tuwò antropòlogicznë ë spòlëznowë, psychòlogicznë ë socjologicznë, szkòlëznowë ë pedagogicznë wãtzczi, bò – jak zdówajã sã zagwësniwac

¹ R. Kapùscyńszci, *Podròże z Herodotem*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008, s. 81.

² Confer: W.J. Bùrszta, *Od wielokulturowości do międzykulturowości, z monokulturą w tle*, s. 20–21, https://www.nck.pl/upload/archiwum_kw_files/artykuly/3_wojciech_jozef_burszta_-_od_wielokulturowosci_do_miedzykulturowosci_z_monokultura_w_tle.pdf [przëstãp: 20.07.2020].

Ûsôdcowie – leno ną stegną mòže òdbùdowac to, co mómë w zwëkù pòzëwac kùlturą. To w ni człowiek ë lëdze zwëskiwają òpiarcé dlô sprawów, jaczé są wôżné dlô jichny egzystencje ë w jichnym žëcym. Le též zdarziwô sã tak, że kùltura przënôszô człowiekòwi mākã, jakò przëmùsziwô gò do dzejaniô, czasã nawetkã jaž za baro ryzykòwno dlô niego, abò dlô jegò jednotë.

Kùltura nie je leno sprawą kòntekstów, fùndamentów abò spòdlów. To bë bëło za prosté rozmienié, do czegò mò starã przëcygnąc ùdba Tomasza Szkùdlarka, że kùltura to permanentnô pedagògiô. Zdôwô sã, że to je bëlnô, metodologicznô ùdba, cobë przëjając, że kùltura to „[...] sfera znaczeń nieustannie zakłócających porządek trwania, sfera idei i dyskursów wciąż zmagających się o nadanie wydarzeniom choćby chwilowego sensu [...]”³. È hewò ne: „choćby chwilowo wytwarzane sensory” – kùnc kùnców decydëją ò tim, jak człowiek ë lëdze rozmiejã se ë jak rozpòznôwają to, co je wôżné w jichnym žëcym ë swiece.

Ûsôdcowie przez swòje tekstë ùdokazniwają, że kùltura to nie je mònoliticznô zamkłota, w jaczi nie jistniejã apartné, partikùlarné dzële. Prawie procëmno, kùltura to je rozmajitosc ë wielosc, co pò richtoscë je efektã tegò, że wikszosc ji partikùlarnëch dzëłów nie dżinie, le rozwijô sã w gwòsnëch dlô se: zorce, chùtkòscë ë zwadach. W dzysdniowim swiece, dze kùltura ë juwernota slëchają wëbiërowi ë negòcjowaniémù, ta pierszò je efektã pògòdci midžë przëstãpnyma pòrama (ležnotama) a swiãdã⁴. Gwës stãdka swiat pòkazóny w ny knëžce, to je swiat pòchwëcony w jegò wieloscë – chòc leno w wëjimkòwym zorce. A za jedną razã swiat òpòwiôdóny w ny knëžce, to je swiat wiele rozmajitëch kùlturów.

Wielekùlturowi swiat je spëzglony przez wielosc ë rozmajitosc swòjëch grënców ë pògrënczów. Òsoblëwie to slëdné – jak mòže mëslec pò przëczëtanim prezëntowónëch tekstów – przez swòją historicznôtã ë teròczasnôtã decydëje ò sztòłce człowieczëgò ë jednotowëgò žëcëgò tak w teròczasnoce, jak též w przinđzoce. Òddôwómë tej Czëtińcowi dokòž, w jaczim pògrënczé zdôwô sã miec przëdné znaczenié, chòc przòdkują tuwò człowiek ë jednota. Pògrënczé w pròcach kòždëgò Ûsòdcë stòwò sã – *implicite* abò *explicite* – kòntekstã, fùndamentã, a též spòdlã, ë równoczasno czims na sztòłt permanentny pedagògie, bò prawie bënë pògrëncza dërëje biôtka ò sztòtowy szëk ë ò swiãdã. Niezanòlëžno òd te, czë jaczis tekst barzi tikò sã sprawów człowieka, abò též barzi trzimô sã spòlëznë ë jednotë, kùnc kùnców kòžden z dokazów rësžò tòczel (kùlturowi) juwernotë, jaczi apartnosc ë wieleaspektowòsc je efektã (wiele)kùlturowòtë pògrëncza. Tedë w jaczych relacjach òstòwają z nią różga (pòchòdanié) ë kùltura, z jaczi òna je? Je to wòrtnota, jaczi sã slëchò dozërac, a mòže – czëj kùlturowé apartnotë biwają przëczënë (dramaticznëch) pòdzëłów – lepi ją òdrzucëc ë zwëskac jednolitã, globalną kùlturã? Nen tòczel zdôwô sã pòdwòzac

³ T. Szkùdlòrk, *Wydarzenie, urzeczywistnienie, różnica: edukacyjna autoprezentacja społeczeństwa* [bënë:] *Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza*, red. T. Szkùdlòrk, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1995, s. 10.

⁴ Confer: S. Hall, *The Local and the Global: Globalization and Ethnicity* [bënë:] *Culture, Globalization and the World-System*, ed. A.D. King, London: Macmillan, 1991, s. 29.

łacyńską rzeklĕnā *E pluribus unum*⁵ – „jednota w wielenie”, jakō je wōżnym dzĕłā mĕsleniō ò wielekùlturowōce, jakō bëła, je ě gwĕs mdze empiricznym faktā.

A samō pōgreńczĕ? Wĕchōdō na to – ò czim zagwĕsniājā wĕpōwiedzĕ Ŭsōdcōw ũsōdzonĕ w nym tomie – że je mōżlĕwĕ leno dlōte, że swiat w swōjim nōgłābszi nōtĕrze z drzĕnia ju je wielekùlturowi, a twōrzony przez niĕgō ũnywersum je bĕnĕ se rozmajiti.

Zamkłota knĕzczĭ mō piāc dzĕłōw ě dwadzĕsce artiklōw. Kōzden z dzĕłōw je pōswiācony jinĕmù ōrtowi pōgreńcza; a artikle skłādajā do grĕpĕ jegō pōspōlnā dejā. Jegō cwĕk ũstawijājā ōsoblĕwĕgō zortu bĕnowĕ relacje ě prawie dzāka nima jegō jistnieniĕ òglōwō je mōżebnĕ. Przede wszĕtczim jidze ò tzw. ōntologiczny aspekt (narzesziwaniĕ do teorie jistwĕ-bĕtu – *przĕp. dol.*), jaczi sztōtĕje warĕnczi derowaniō pōgreńcza. Jidze tĕż ò jegō ōnticznotā (narzesziwaniĕ do tĕmĕ-sprawĕ teorie jistwĕ-bĕtu – *przĕp. dol.*), co decydĕje ò ōrce, w jaczim gōdō sā w ny knĕzce ò pōgreńczim, chōc Ŭsōdcowie colemało nie ũziwajājā słowa „pōgreńczĕ”. Jidze m. jin. ò przĕjāti przez Ŭsōdcōw zbiĕr rĕglōw, jaczima ōni sā czerĕjājā gōdajājĕ ò wōżnĕch z Jichnĕgō pōdzratkù sprawach. Gwĕs, mōże za Ludwikā Witgenstajnā⁶ przĕjĭmac ũdbā ò „czasowości i przestrzenności zjawiska jĕzyka” jakō tegō, co nacĕchōwiwō „jigrowĕ rĕgle”, abō tĕż – barzi òglōwō – cwĕk swiata. Chōc cwĕk swiata to nie je leno cwĕk jājĕka; to sāj colĕmało (jegō) prakticznĕ kōnsekwencje.

Pierszi dzĕł *Pogranicze jako poszukiwanie wspólnoty etnicznej* twōrzāj tekstĕ Piotra Petrikōwsczĕgō, Aniele Rōżańszci i Mōtoczĕgō Nomaszci. Jegō drzĕniā je rozmieniĕ „dodomù”, jaczĕ dōwō sā niĕ leno merkac w ōtocziwajājym swiece swōjĕch ě nie-swōjĕch. „Dodóm” dōwō zrozmieniĕ, że jistwāj swiata sāj tĕż wieleniwiznowĕ ě wiele-aspektowĕ relacje midzĕ swōjima ě nie-swōjima. Metafōra „dodomù” kù reszce dōwō zrozmieniĕ mŭszebnotĕ wĕspōlzamieszkiwaniĕgō, bō swiat to je jedurny dodóm, jaczi lĕdze majāj. Czej ju człowiek ě lĕdze sāj w nym swiece zjawilĕ, tej – metafōriczno gōdajājĕ za Martinā Hōjdegerā⁷ – z mŭszebnotĕ majāj w tacji abō jiny ōrt nen swiat bŭdowac.

Drĕdzi dzĕł *Pogranicze jako urzādzanie wspólnoty*, jaczĕgō Ŭsōdcama sāj Rut Bar-Sĕnōj, Ana Młinarczuk-Sokōłowskō, Joana Rutkōwiōk, Joana Cĕkrōs-Stelągōwskō ě Tomōsz Snarszci, rĕszō sprawāj bŭdowaniō swiata, chōc nie w dosłownym znaczenim. Jidze ò metafōrā „bildung”⁸, jakō mōże bĕc rozmionō jakno stōwaniĕ sāj kōgŭms jinym. Mōże sāj to stac leno w efekce refleksje ě jinterpretacje, abō mĕsleniō

⁵ A. Szahōj, *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Kraków: Universitas, 2010.

⁶ L. Witgenstajn, *Dociekania filozoficzne*, przeł. B. Wolniewicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, s. 71–72.

⁷ M. Hōjdeger, *Budować, mieszkać, myśleć*, przeł. K. Michalski [bĕnĕ:] M. Hōjdeger, *Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*, przeł. K. Michalszci, K. Pōmion, M. J. Semek, J. Tiszner, K. Wōliczci, Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik, 1977, s. 320.

⁸ Confer: M.P. Markōwsczci, *Humanistyka, literatura, egzystencja* [bĕnĕ:] *Teoria – literatura – życie. Praktykowanie teorii w humanistyce wspōłczesnej*, red. A. Legeżińskō, R. Nĕcz, Nowa Humanistyka, t. 1, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN. Wydawnictwo, 2012, s. 40.

ë zrozmieniô. Placã, w jaczim zaczinô sã refleksjô abò mëslenié, mòže bëc môlowô jednota, media, prawò abò szkòła. Równak nie jidze ò prosté „òdbicé” swiata w człowiekù, le ò jegò jinterpretacjã ë zrozmienié. Stądka kòzдоразовé „fòrmòwanie człowiekã” w teròczasnoce – narzeszającé do metafòriczi Michajila Bachtina – dzejac bë sã miało „w nierozzerwalnej wiëzi z rozwojem historycznym”⁹. W tim zorze wëpòwiadò sã Papiéz Francëszk, czej dôwò bôczenié, że „Korzenie naszych narodów, korzenie Europy zostały skonsolidowane w trakcie jej historii, ucząc się włączania w nieustannie nowych syntezach najróżniejszych kultur, nie mających między sobą wyraźnego powiązania. Tożsamość europejska jest i zawsze była tożsamością dynamiczną i wielokulturową”¹⁰. Z ti przëczënë bëcé dzelã wielekùlturowégò swiata brëkùje (bùdowaniô) krafnégò ë dozdrzeniałégò pòczëcò swiãdë.

Trzeci dzël *Pogranicze jako współzamieszkiwanie etniczne* razã napisalë Jana Raclawskò, Jirena Bògòczowò, Alëna Szczurk-Bòruta ë Ana Szafrankò. Ùsòdzòrczi sã personalno sparłãczoné z Ceszińszim Szlaskã ë z pòzdrzatkù negò apartnégò pògrëncza mają starã ùchwëcëc szëczy szlaskòscë, pòlskòscë ë czeskòscë. Tuwò to grëncã kraju – jakno efekt cëntralnëch pòlitikòw – rôz za razã wdzerala sã w sóm wëstrzòdk jednotowégò zëcëgò ë w jaczims òsoblëwim zorze rôz za razã nikwiła szëk szlaskòscë, pòlskòscë ë czeskòscë. Równak je mùsz pamiãtac, że niezanolëznò òd te, chto, czëdë ë kùli razë dogadiwò ë narësziwò grëncowi òrnag, to jichné pògrënczé wiedno wëspòłzamieszkiwajã lëdze ë jednotë, a nié pòlitikòwie. Pògrënczé pòkazywò sã tuwò jakno rëmiô relacjów midzë stronama z òbëdwòch czerënków pòspòlny grëncë. Równak z drëdzi stronë „[...] kultury nie mają już dziś struktury wyspowej, jako że w istocie straciły one swą jednorodność i odrębność. [...] cechują się przemieszaniem, przenikaniem, melanzami, hybrydalnością; [...] stanowią zatem złożone, powiązane i splecione z sobą sieci kulturowe. Pewnym odrębnościom towarzyszą w nich zapożyczenia i podobieństwa, które są konsekwencją procesów migracyjnych, złożonych światowych i lokalnych systemów komunikacyjnych, globalnych relacji gospodarczych i politycznych”¹¹.

Czwiòrti dzël *Pogranicze jako poszukiwanie etniczności* – jaczëgò Ùsòdcama sã Tomasz Menzel, Adela Kòzëczkòwskò, Mariò Szczëpskò-Pùstkòwskò, Artur Jablònszi ë Macéj Bańdur – rëszò tòczle etnicznotë, a tak pò pròwdze ji pòsobnégò rozeznaniò w swiece, jaczi z jedny stronë stòł sã barzi òdemkli, przez rozmajité, globalizacyjné procesë, a z drëdzi – barzi swiãdny ë barzi zajiscony ò spòlëznowò-kùlturowé sprawë. Dokòzã tegò slëdnégò je na przëmiòr dozdrzenié tòczlów małolëczëbnëch, etnicznych jednotów, jaczé w swòjëch historycznych dziejach nie ùsadzëłë państwówëch sztrukturów. Równak z drëdzi stronë, nen zgloalizowóny ë zajiscony swiat tëż mienił swiãdã

⁹ M. Bachtin, *Powieść wychowawcza i jej znaczenie w historii realizmu* [bënë:] M. Bachtin, *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986, s. 303–304.

¹⁰ Papiéz Francëszk, *Conferimento del premio Carlo Magno. Discorso del Santo Padre Francesco*, 6.05.2016, http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/may/documents/papa-francesco_20160506_premio-carlo-magno.html [przëstãp: 20.07.2020].

¹¹ M. Gòlka, *Imiona wielokulturowości*, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, 2010, s. 9.

etników. Niejedných òczarził swiatowòsçą, a drëdzima zòs wszòlił kriticzé mësenié nad etnicznotą w swiece. „Ruchliwość społeczna, uznanie praw człowieka, w tym uznanie praw wszelkich mniejszości do bycia i wyrażania swej tożsamości, oraz procesy globalizacyjne zwiększają wielokulturowość [...] świata, a jednocześnie wymuszają wychowanie zmierzające do jej akceptacji i harmonijnego funkcjonowania”¹². Prawie dlòte nen tom narzesziwò do rozmajice rozmiòny szkòłowiznë, jakò cygnie do dbalotë nad etnicznoścą z równoczesnym òdemkniącym sã na wielekùlturowòtã.

Slédny, piãti dzél *Pogranicze jako wychowanie etniczne* twòrzã tekstë Renatë Mistòrz ë Adelë Kòżëczkòwsczi. To dzél, jaczi pòkazywò prakticzi kaszëbsczi szkòłowiznë. Celã nëch tekstów – deskriptiwnëch ë wëzbëtëch z jinterpretacjowi warstwë – je danié bòczënkù na tòczlë, jaczé brëkùją dzysò dbalotë ë starë przede wszëtczim òd samëch Kaszëbów.

Pòdrechiwającë, më chcemë pòdzàkòwac wszëtczima Personama, jaczé miałë swój ùdzél w pòwstanim ny knëzci, za robòtã, zaangażowanié ë łaskawiznã (żecznotã). Równak nòpierwi më chcemë pòdzàkòwac Ûsòdcóm – bez Waju na knëzka bë nie pòwsta. Dzàkùjemë.

Redachtòrczi

Na kaszëbsczi przëlòził Mateùsz Titës Meyer

¹² Ibidem, s. 14.

Introduction

The center of this world was the Aegean Sea, its shores and islands. Herodotus organizes his expeditions from there. The further he moves toward the ends of the earth, the more frequently he encounters something new. He is the first to discover the world's multicultural nature. The first to argue that each culture requires acceptance and understanding, and that to understand it, one must first come to know it. How do cultures differ from one another? Above all in their customs. Tell me how you dress, how you act, what are your habits, which gods you honor – and I will tell you who you are. Man not only creates culture, inhabits it, he carries it around within him – man is culture¹.

Ryszard Kapuściński

As Wojciech Burszta notes, there are three levels of understanding multiculturalism. The first one refers to multiculturalism as an empirical fact; the second – indicates multiculturalism at the level of social awareness; and the third – in which multiculturalism takes the form of the ideology of multiculturalism. While in the first case it is about determining the existence of visible cultural diversity in a given society (the existence of separate ethnic and religious groups, etc.), in the second case multiculturalism consists in the existence of various social norms approving and regulating the manifestation of multiculturalism on the first level. Finally, in the third case – its aim is to promote the acceptance and appreciation of multicultural life forms by opinion-forming circles (including educational activities for intercultural dialogue)².

The book *Ethnic Minorities and Their Borderlands. Identity Sketches* refers to all three levels of multiculturalism mentioned above. It is a collection of texts in which the Authors discuss the most important – from their point of view – matters concerning man and people involved in the multicultural world. Anthropological and social, psychological and sociological, educational and pedagogical threads are intertwined here because – as the Authors seem to argue – this is the only way to reconstruct what used to be called culture. It is in culture that human beings gain support for matters

¹ R. Kapuściński, *Travels with Herodotus*, transl. K. Glowczewska, New York: Alfred A. Knopf Book, 2007, p. 80.

² Compare: W.J. Burszta, *Od wielokulturowości do międzykulturowości, z monokulturą w tle* [From Multiculturalism to Interculturalism, with Monoculture in the Background], p. 20–21, https://www.nck.pl/upload/archiwum_kw_files/artykuly/3._wojciech_joyef_burszta_-_od_wielokulturowosci_do_miedzykulturowosci_z_monokultura_w_tle.pdf [access: 20.07.2020].

that are essential for their existence and in their existence. However, it also happens that it is culture that causes suffering to human beings, which forces them to take actions that are sometimes too risky for them and their community.

Culture is not only a matter of context, foundation or background. This would be an overly simplified understanding, as the thesis of Tomasz Szkudlarek proves that culture is permanent pedagogy. As it seems, it is a good methodological proposal to recognize that culture is “[...] a sphere of meanings that constantly disturb the order of duration, a sphere of ideas and discourses still struggling to give events even a temporary meaning [...]”³. And it is them – these “even temporarily produced meanings” – that ultimately determine how human beings understand themselves and how they recognize what is important in their lives and in the world.

Through their texts, the Authors prove that culture is not a monolithic whole, or a unity in which there are no separate, particular parts. On the contrary, culture is complexity and multiplicity, which in a way results from the fact that most of its particular parts do not disappear, but develop in their own way, in their characteristic dynamics and also in their typical conflicts. In today’s world, where culture and identity are selectable and negotiable, the former is a result of a dialectics between available conditions and consciousness⁴. Hence, the world presented in this book is probably the world captured in its multiplicity – though only in a fragmentary way. And at the same time, the world told in this book is a world of many cultures.

The multicultural world is complicated by the multiplicity and complexity of its borders and borderlands. Especially the latter – as one can judge from the reading of the presented texts – through their historicity and the present they determine the shape of human and community life both in the present and in the future. Therefore, we present to the Reader a work, in which the borderland seems to play the primary part, although the leading roles are played here by human being and the community. The borderland in the works of individual Authors becomes – implicitly or explicitly – the context, foundation and background, and at the same time something like permanent pedagogy, because it is inside the borderland that the struggle for temporary meanings and identity takes place. Regardless of whether a specific text deals more with human matters or is more focused on society and community, each of the works raises the problem of (cultural) identity, whose complexity and multifaceted nature is the result of (multi)cultural nature of the borderland. What is the relationship between this identity and the roots and culture that it grows out of? Is it a value that should be cherished or is it better to reject it in favor of a unified, global culture – since cultural differences can cause (dramatic) divisions? This dilemma seems

³ T. Szkudlarek, *Wydarzenie, urzeczywistnienie, różnica: edukacyjna autoprezentacja społeczeństwa* [Event, Realization, Difference: Educational Self-Presentation of Society] [in:] *Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza* [Difference, Identity, Education. Sketches from the Borderland], red. T. Szkudlarek, Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 1995, p. 10.

⁴ Compare: S. Hall, *The Local and the Global: Globalization and Ethnicity* [in:] *Culture, Globalization and the World-System*, ed. A.D. King, London: Macmillan, 1991, p. 29.

Dr hab. Adela Kożyczkowska, prof. UG – pedagog, profesor w Zakładzie Pedagogiki Ogólnej Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego. Jej zainteresowania badawcze dotyczą pedagogiki ogólnej, socjolingwistyki, pedagogiki i socjologii etniczności oraz wielokulturowości.

Dr hab. Maria Szczepka-Pustkowska, prof. UG – pedagog, kierownik Zakładu Pedagogiki Ogólnej Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego. Jej zainteresowania badawcze obejmują pedagogikę ogólną, problematykę dziecka i dzieciństwa oraz – na tym tle – zagadnienia wielokulturowości.

„Dotychczas podejmowana problematyka zróżnicowania kulturowego zostaje wzbogacona – za sprawą rekomendowanej do druku pozycji – o kwestie dotyczące mniejszości etnicznych, dzięki którym obszary ich zamieszkania nabierają charakteru pogranicza. Proponowana tematyka jest obecna w dyskursie naukowym, jednak w recenzowanej publikacji są prezentowane nowe zjawiska społeczne mające konsekwencje dla edukacji, a zwłaszcza dla edukacji międzykulturowej. Autorzy tekstów zamieszczonych w zbiorze kategorię pogranicza – w różnych kontekstach – uczynili głównym tematem podjętych rozważań. [...]

Koncepcja tomu jest przemyślana. Zawarte w poszczególnych rozdziałach teksty zostały dobrze dobrane, odzwierciedlają aktualny stan badań w omawianym zakresie. Ich autorzy to osoby kompetentne, związane badawczo z zagadnieniami teorii i problematyki pogranicza, mniejszości narodowych i etnicznych oraz wielokulturowości. [...] Publikacja stanowi propozycję popularyzującą – wśród pedagogów i osób zaangażowanych w praktykę edukacyjną – ideę edukacji etnicznej, ale w ujęciu szerszym, w kontekście edukacji międzykulturowej. Tym samym może się przyczynić do doskonalenia rzeczywistości edukacyjnej. Powinny się nią zainteresować także osoby żyjące w środowiskach zróżnicowanych kulturowo”.

Z recenzji dr hab. Barbary Grabowskiej, prof. UŚ